

УДК 37.015.311.12-057.86

ЛАРИСА МАЛАКАНОВА
ГАЛИНА СОРОКІНА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ТА КОМПЕТЕНЦІЙ УЧИТЕЛЯ В ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІЙ ОСВІТІ

У статті розглядається специфіка педагогічної діяльності вчителя та викладача в умовах особистісно орієнтованого навчання. Осмислюється місія та цілі сучасної освіти.

Ключові слова: *особистісно орієнтована освіта, вчитель, викладач, учень, місія, суб'єкт-суб'єктна взаємодія.*

Особистість учителя, педагога, вихователя, викладача завжди знаходиться у центрі уваги держави, її громадян, саме тому повсякчасно залишається актуальною проблема вимог до нього. Адже професія вчителя державної ваги, а вчитель – центральна особа у будь-якому суспільстві, оскільки він допомагає дітям здобути освіту і оволодіти людським способом життя – загальною культурою, виробити свій власний спосіб життя – особистісну культуру. Отже, в турботливих руках учителів майбутнє всієї країни, її духовне та економічне процвітання.

Утвердження особистісно орієнтованого підходу в сучасній освіті України вимагає чіткого визначення ролі, компетенцій учителя в суспільстві та вимог до його компетентності. Традиційна педагогіка і, відповідно, освіта дотепер висувають основні вимоги до предметної підготовки вчителя, хоча в свій час А.С. Макаренко наголошував на необхідності вчити вчителів майстерності, педагогічній техніці, душевній чуйності, професійній турботі про теперішнє та майбутнє дітей, відповідальності за долю підростаючого покоління, вимогливості до себе та до учнів, педагогічному оптимізму [2].

У традиційній освіті виховні функції приносяться в жертву навчанню, інтелект ставиться на перше місце, а розвиток волі, рис характеру відсувається на задній план. А.С. Макаренко знайшов відповіді на питання: як виховати волю, як виробити характер, як розвинути почуття причетності, єдності, співдружності, співпраці – його відповідь – працею [3]. Досвід видатного педагога широко використовують освітяни всього світу, які дбають про духовний розвиток своїх громадян. Крім цього А.С. Макаренко чудово знав народну педагогіку і ці знання доцільно використовував на практиці, а саме провідні методи народного виховання: приклад, наслідування, вправлення. Він відстоював тезу про те, що вчителю замало знати лише соціальні цілі виховання, адже конкретна ціль задається співвіднесенням суспільної цілі з особливостями розвитку дитини: її потребами,

можливостями, інтересами. Він неодноразово наголошував на тому, що в дитині необхідно бачити не лише об'єкт, але й суб'єкт виховання, створювати сприятливі умови для розвитку особистості.

Хоч як не докоряли Антону Семеновичу Макаренку за нехтування освітою, насправді він робив усе що міг аби його вихованці здобували її від школи до ПТУ, потім робфаку і аж до вищого навчального закладу. Навіть у праці він залучав своїх вихованців до оволодіння найновішими науковими технологіями виробництва, зокрема фотоапаратів "ФЕД".

Педагогічний досвід видатного педагога універсальний, позачасовий, актуальний, тому може широко використовуватися в сучасних освітніх закладах для підготовки вчителя-професіонала, який володіє професіональною культурою, педагогічною майстерністю та широким спектром сучасних інноваційних технологій; для виховання гармонійно духовно розвиненої яскравої індивідуальності і самореалізованої особистості, яка здатна взяти на себе відповідальність за своє власне життя та життя своєї країни.

Ситуація невизначеності, мінливості, агресивності зовнішнього соціально-економічного середовища; зростаюча конкуренція на ринку освітніх послуг; низька мотивація вчителів до роботи, зумовлена насамперед відсутністю адекватної заробітної платні та системи стимулів щодо розвитку творчо-пошукової діяльності; зростаюча прагматичність батьківської громади стосовно вчителя – все це та багато інших факторів вимагають від сучасного вчителя освітнього закладу докладання величезних зусиль, професіоналізму, інноваційних змін в його педагогічній діяльності.

В сучасній освіті виникає парадоксальна ситуація: учитель і викладач не мають елементарних знань стосовно своїх функціональних обов'язків – компетенцій, про специфіку педагогічної діяльності в освітньому закладі дізнаються з науково-методичної літератури самотужки, проте через відсутність часу та систематичності в цій справі все відбувається хаотично і поспіхом. Сучасні освітяни шукають шляхи вирішення цих проблем, розробляючи нові дисципліни, спроможні забезпечити становлення особистості як активного творця самого себе і активного та свідомого вчителя-професіонала, здатного до інноваційної педагогічної діяльності.

Для того, щоб особистість могла виявляти і розвивати свою активність, необхідно створити такі умови у навчально-виховному процесі, які б допомогли їй пізнати себе і реалізувати свої можливості в життєдіяльності, вибрати і вибудувати власний світ цінностей, увійти в світ знань, оволодіти творчими способами вирішення професійних і життєвих проблем, відкрити рефлексивний світ власного "Я" і навчитися управляти ним. І перш за все важливо визначитися з місією вчителя та викладача, з'ясувати заради чого вони працюють.

Місія вчителя і викладача – спонукати кожного до гармонійного духовного розвитку та самореалізації у власній життєдіяльності, тобто бути прикладом для наслідування, фасилітатором і одухотворювачем. Метою інноваційної управлінської діяльності вчителя і викладача ВНЗ є створення сприятливих умов у навчанні (фасилітація) для гармонійного духовного розвитку та самореалізації особистості. Стратегічні напрямки управлінської діяльності вчителя і викладача, які визначаються провідними цілями особистісно орієнтованої освіти, можна сформулювати так:

- створення сприятливих умов для життєдіяльності та задоволення природних потреб кожного;
- організація природовідповідного продуктивного навчально-виховного процесу, який забезпечує оволодіння знаннями на трьох рівнях: мотиваційному, когнітивному та операціональному;
- сприяння гармонійному духовному розвитку кожного.

Відповідно, перед учителем і викладачем постають завдання: залучити учнів чи студентів до самопізнання, самотворення, самоменеджменту; забезпечити оволодіння студентами компетенціями управлінської діяльності в освітньому закладі; ознайомити їх із стратегією та тактикою управління організацією та власним професійним вдосконаленням; надати їм знання щодо методології, методики та інструментарію

управлінської діяльності менеджера освіти; сприяти оволодінню студентами знаннями понятійного апарату та управлінськими технологіями; вправляти у виробленні практичних умінь аналізувати, проектувати і здійснювати самоуправління та управління навчально-виховним процесом. Тож не дивно, що сьогодні висуває особливі вимоги до постаті вчителя і викладача освітнього закладу: всі чекають дива саме від них. Все, що їм залишається, це – проявляти високий рівень компетентності, професійної культури, педагогічної майстерності та володіння інноваційними педагогічними технологіями.

На початку XXI століття стараності та відданості справі, що були основними ознаками успішного вчителя і викладача XX століття, вже недостатньо. Зокрема, йдеться про якісно новий рівень професіоналізму, відповідно якісно нову професійну підготовку до педагогічної діяльності та створення сприятливих умов для становлення професійної культури вчителя і викладача освітнього закладу.

Процеси, які відбуваються в світі, а саме гуманізації, демократизації, глобалізації, зумовили поступову зміну традиційної системи навчання в особистісно орієнтовану, традиційні методи замінюються інноваційними, які передбачають зміщення акцентів у навчальній діяльності, її спрямування на діалогічну взаємодію. Саме тому сьогодні освітній заклад розглядається як простір життєдіяльності, причому радісної, успішної. Відповідно, у центрі цього простору життєдіяльності знаходиться особистість (як учителя, так і учня) – її потреби, бажання, інтереси, а головне – можливості. Це зумовило необхідність змінити концептуальний підхід до ролі та взаємин у системі "учитель ↔ учень" ($S \leftrightarrow O$) на "особистість ↔ особистість" ($S \leftrightarrow S$), коли учень сприймається як особистість і стає активним учасником власного розвитку. Традиційний зв'язок "учитель ↔ учень" змінюється на "суб'єкт ↔ суб'єкт", де особливого значення набуває включення учня в пізнавальний процес, повне оволодіння знаннями, в дослідницьку діяльність тощо. Цінною є взаємодія між вчителем та учнями, у якій він може виконувати функцію консультанта, помічника, координатора, а також підтримувати і стимулювати їхні дії. Ті ж самі зміни відбуваються і в системі "викладач ↔ студент".

Усвідомлення сутності діалогічної взаємодії дозволило зробити деякі узагальнення:

Система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує гармонійному духовному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – допомогти людині бути щасливою та самореалізованою.

Пріоритетними завданнями сучасної освіти є: навчати навчатися, навчати працювати, навчати співіснувати, навчати жити.

Навчати навчатися – це завдання полягає у виробленні вміння оволодівати та оперувати найрізноманітнішою інформацією.

Навчати працювати – це завдання має на меті вироблення здатності ефективно оволодівати способами та засобами діяльності, вміння знаходити найдоцільніші шляхи вирішення проблем і завдань у життєдіяльності та професійній діяльності, співпрацювати в організації чи групі, бути компетентним.

Навчати співіснувати – це завдання полягає в розвитку вмінь налагоджувати соціальні, дружні, родинні стосунки, розвитку емпатії, соціальної перцепції, загальної та особистісної культури.

Навчати жити – це завдання спрямоване на становлення в особистості власного світогляду, життєвої позиції, життєвого світу, розвиток саногенного мислення, що допомагає осмислено бачити особистісний сенс життя, прагнути до духовного розвитку, бути відповідальною за себе, усвідомлювати відповідальність за долю людства.

Отже, навчанню повертається його природне призначення – виховувати, розвивати. К.Д. Ушинський, стверджуючи призначення навчання вихованню дитини саме засобами навчання, задавав питання: "Для чого вчити історію, мову та все різноманіття наук, якщо це учіння не змусить нас полюбити ідею та істину більше, ніж гроші, карти та вино, і ставити духовні насолоди вище тілесних, духовні достоїнства вище випадкових переваг?" [4, 5].

Давно відома істина: кожна хвилина спілкування вчителя з учнем має духовно збагачувати кожного. Обов'язково повинна відбуватися взаємодія (взаємозв'язок, взаємна підтримка) між

двома або більшою кількістю людей (учнів). Вона може бути чисто механічною – ситуація "питання-відповідь", а може бути діалогічною. Враховуючи специфіку педагогічної взаємодії, спираємося на поняття "педагогічний діалог" як духовне спілкування від серця до серця, яке надає можливість для самовираження кожному. Таке спілкування описував у своєму досвіді В.О.Сухомлинський і стверджував, що воно є найпродуктивнішим.

На жаль, у сучасних освітніх закладах продовжує домінувати функціонально-рольове, ділове спілкування. Традиційна педагогіка ще й досі досить міцно утримує свої позиції, відстоюючи пріоритет ЗУН у навчанні. Проте, дослідження Ш.О. Амонашвілі першорядної сутності змісту понять "учитель", "учень", "урок", "школа" дозволяє осмислити сутність взаємодії у навчально-виховному процесі [1]. Слово "школа" (лат. скале) – первісне семантичне значення цього слова означає скелясті сходи, сходинки яких ведуть нагору. Поняття це має релігійно-духовне походження і в ньому мислиться становлення, вдосконалення, сходження духовності людини: Школа (скале) – це скелясті, тяжкі сходинки сходження, піднесення душі, котрі потребують сили волі, ретельності, відданості, вони вчать кувати порядок з хаосу". А носієм скале є вчитель, тобто вчитель і є школа, школа в ньому, а не поза ним. Школа розуміється також як «будинок радості» (грецьк.), але це не заперечує складності сходження, адже щирі радість можна відчуті лише долаючи труднощі при сходженні.

У сучасному значенні школи втрачена суть духовності й радості, "школа" стала назвою навчального закладу, який дає ЗУН. Знання значущі у становленні особистості, усе ж слід зауважити, що якості знань, цінність ідей, думок і діяльності людини, які виникають на основі знань, зумовлюються не лише істинністю самих знань, але й їх духовною насиченістю, особистісним ставленням людини до знань.

Суть змісту понять "Учитель" і "Учень", як з'ясував Ш.О. Амонашвілі, укладено у їхньому спільному ядрі – УЧ, що, зі свого боку, несе в собі два начала: У та Ч. Перше начало У означає: Ура, Світло, Логос, Слово, Життя, Любов, Бог. Друге ж начало Ч слід розуміти як Чоло, Дух. Отже, поняття "Вчитель" має таку значеннєву основу: Дух, що творить, випромінює, віддає, дарує Світло, Життя (сєнс Життя), Любов, Знання, Мудрість. Відповідно, поняття "Учень" означає: Дух, що шукає, приймає Світло, Життя (сєнс Життя), Любов, Знання, Мудрість [1, 43].

Виходячи з цілісності суті Вчитель-Учень, усієї взаємозалежності Всесвітньої єдності, укладеній у ній, визначаємо місію вчителя й поняття "Вчитель":

Місія Вчителя – сприяти духовному сходженню особистості учня, виживанню людства і порятунку життя на землі. Учитель – фахівець-професіонал, педагогічна діяльність якого спрямована на створення сприятливих умов для духовного сходження особистості учня, реалізацію вищих цілей людства заради планетарної й космічної еволюції.

Осмислення сутності цих понять дозволило усвідомити:

- учитель не слуга суспільства, хоча задовольняє його запити, він прагне допомогти становленню гармонійної духовної особистості, яка випереджає суспільство і здатна вести його за собою – вона творить себе і світ навколо себе за законами природи – це благородна людина;

- учитель не слуга держави, хоча дотримується її законів, він прагне допомогти становленню благородного громадянина з державним мисленням, здатного брати участь у державотворенні, сприяти прогресу;

- учитель не провідник ідеології будь-якої партії, будь-яких догм, він несе учням свою вищу ідеологію гармонії, творення, що спрямована на служіння Батьківщині, людству, еволюції через самореалізацію у життєдіяльності;

Провідна мета вчителя: створити сприятливі умови для розвитку в учневі гармонійної благородної (шляхетної) особистості, духовної за своєю суттю, шляхом її самореалізації в життєдіяльності. Зміст провідної мети реалізується в наступних цілях:

- облагородження душі і серця кожного, зокрема учня, вчителя, шляхом розвитку саногенного мислення та виховання почуттів;

- розвиток і становлення пізнавальних сил кожного, зокрема учня, вчителя, шляхом самопізнання та підвищення рівня його пізнавальної активності;

- забезпечення творчого засвоєння учнем знань на трьох рівнях: мотиваційному, когнітивному, операціональному шляхом включення його в різні види діяльності.

Для виконання своєї місії, досягнення провідної мети і цілей, учителя повинні наповнювати: щира любов і відкритість до кожного учня; почуття великої відповідальності за долю кожного учня; прагнення зрозуміти кожного учня; усвідомлення педагогічних аксіом і прагнення їм відповідати. Отже, лише те, що має сам учитель, він може віддати учням, подарувати їм, поділитися з ними у діалогічній взаємодії.

Список використаних джерел

1. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Шалва Олександрович Амонашвілі/ Пер. з рос. – Хмельницький і Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха, 2002. – С. 43-86.
2. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду. Про мій досвід // А.С. Макаренко. Твори: В 7 т. – Т.5. – С. 214-227, 246-248.
3. Моргун В.Ф. Психологія особистості в педагогіці А.С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1986-2001 років / Володимир Ф.еодорович Моргун. – Полтава, 2002. – 84с.
4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання //К.Д. Ушинський. Вибр. педагогічні твори: у 2 т. – Т. 1. (Передмова). – К.: Рад. школа, 1983. – С. 5-6.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013

Малаканова Л.

Сорокіна Г.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко, Україна

ОПРЕДЕЛЕНИЕ РОЛИ И КОМПЕТЕНЦИЙ УЧИТЕЛЯ В ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье рассматривается специфика педагогической деятельности учителя и преподавателя в условиях личностно ориентированного обучения. Осмысливается миссия и цели современного образования.

Ключевые слова: личностно ориентированное образование, учитель, преподаватель, ученик, миссия, субъект-субъектное взаимодействие

Malakanova L.

Sorokina G.

Poltava National Pedagogical University of V.Korolenko, Ukraine

DEFINITION OF A ROLE AND COMPETENCES OF THE TEACHER OF PERSONALLY FOCUSED EDUCATION

Specifics of teacher's pedagogical activity in conditions of personally focused training are considered in this article. Mission and the purposes of the modern education are comprehended.

Keywords: personally focused education, the teacher, the teacher, the pupil, mission, the subject – subject interaction